

**МОНГОЛЫН ӨНӨӨГИЙН УЛС ТӨРИЙН СОЁЛЫН ОЙЛГОЛТ,
ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ЧИГ ХАНДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХУЙ****О.Хатанболд**ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн
Улс төр, эрх зүйн салбарын эрхлэгч**Д.Энхболд**

Докторант

Хураангуй

Бид энэхүү өгүүлэлдээ монголын нийгмийн улс төрийн соёлыг тодорхойлох үзүүлэлтүүдийг тодруулж, улмаар улс төрийн соёлын талаарх орчин үеийн онолд тулгуурлан дүгнэлт гаргах, таамаглалаа шалгах, онолын шинжтэй шинэ санааг дэвшүүлэхийг зорилоо. Тодруулбал, өнөөгийн Монголын улс төрийн соёлын төлөв байдал, чиг хандлагыг мэргэжлийн чиглэлээр ажилладаг экспертүүдээр тодорхойлуулах зорилготой ба Монгол дахь ардчиллыг бэхжүүлэх, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх, үнэлэмж, үнэ цэнийг өсгөх, улс төрийн ухаалаг сонголт хийхэд нь туслах, оролцооны субъектив хүчин зүйлийг түлхүү судлан тогтоох нь нэн чухал. Угтаа 1990-ээд оноос хойшхи иргэдийн улс төрийн соёлын төлөвшлийг шинжээчдээр үнэлүүлэн улмаар энэ хүрээн дэх сорилт бэрхшээл, тулгамдаж буй асуудлыг улс төр судлалын онол арга зүйн үүднээс судлан боловсруулах, шийдлийн зохист хувилбарыг санал болгож, хэтийн төлөв хандлагын талаарх санааг дэвшүүлэн судалгааны эргэлтэнд оруулахыг чухалчилав. Энэ хүрээнд ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр-эрх зүйн салбарт хэрэгжсэн «Монголын нийгмийн хөгжилд улс төрийн соёлын гүйцэтгэх үүрэг» суурь судалгааны хүрээнд хийгдсэн «Өнөөгийн Монголын улс төрийн соёл: төлөв байдал, чиг хандлага» (УТЭЗС, Философийн хүрээлэн, ШУА, 2020) сэдвийн хүрээнд шинжээчдийн судалгааны үр дүнг дэлгэрэнгүй танилцуулж буйгаараа өгүүллийн гол зорилго оршино. Чингэхдээ бид дараах тодорхой асуудлуудыг (i) монголчуудын улс төрийн соёлын талаарх ойлголт, төсөөлөл, хандлагын түвшин; (ii) улс төрийн

соёлын ба түүний субъектуудын төлөвшил, түүний өөрчлөлт; (iii) улс төрийн соёлын шинж чанар, хэв маягийн талаарх өнөөгийн байдалд хийсэн үнэлгээ зэргийг хөндөх болно.

Ориил

Аливаа нийгэм нь хууль ёсных байж гэмээ нь хэм хэмжээний журмаас халихгүйгээр хуулийг дээдлэж, хууль ёсны үнэлэмжийг дэмжсэн ардчилсан улс төрийн дарамтнаас өөрийгөө зориуд хамгаалах байдлаар зохион байгуулагдсан байдаг. Энэ утгаараа орчин үеийн ардчилал хөгжсөн бүх орон сонгууль явуулдаг, гэхдээ сонгууль болгон ардчилсан байдаггүй. Ардчилсан төрийн үйлдлийн хууль ёсны байдал нь эцсийн дүндээ ардчилсан зөв дэг дээр бус, хуулийн дэг журмаас дээгүүр байдаг ёс суртахууны хүрээнээс үүссэн энэ тэргүүний эрх, хэм хэмжээн дээр суурилна. Зөвхөн төр л хууль ёсыг сахиулах хүчийг нэгтгэж, зүй зохистой байршуулж (Фукуяама, 2014) чадна. Эдгээр хүч нь улс оронд хууль дээдлэх ёсыг сахиулахад ч зайлшгүй хэрэгтэй. Бид ардчилал, өөрийгөө удирдах ёс, хүний эрхийг дээдлэх ёсыг сахиулан бататгах, мөн түүнчлэн өөр ард түмнийг захирах аливаа оролдлого бол эзэрхийлэх санаархал бус ердөө шилжилтийг хэрэгжүүлэх санааг нотлохын зэрэгцээ төрийг төвхнүүлэх урлаг үндэсний хүч чадлын нэн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг байхыг онцолж буй.

Чухамдаа улс төрд өөрийгөө бэлтгээгүй, хүнийхээ хувьд төлөвшөөгүй, итгэл үнэмшил үнэт зүйлс нь тогтоогүй, хувийн хариуцлагаа ухамсарлаагүй, ёс зүйгүй, хариуцлагагүй, эрх зүйт төрийн хэм хэмжээний наад захын мэдлэг ойлголтгүй, мэдлэг боловсрол тааруу улс төрчид хошуучлагч болох боломжгүй гэдгийг бидэнд өнөөгийн хувьсан өөрчлөгдөж буй цаг үе анхааруулж байна. Нэг үгээр, улс төрийн соёл бол зөвхөн улс төрчдийн асуудал биш бөгөөд хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, нийгмийн сүлжээгээр нийгмийн сэтгэл зүйг алдагдуулсан, өсвөр үеийнхэнд сөргөөр нөлөөлөх олон янзын мэдээ мэдээлэл, санал сэтгэгдлүүдийг түгээж буй нь угтаа нийгмийг хагаралдуулах, хэт туйлширсан хандлагыг бий болгоход нөлөөлж буйг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй.

Тиймээс улс төрийн соёлын төлөвшлийн үйл явц нь бүхий л цаг үед үргэлжлэн хэрэгжиж байдаг үзэгдэл. Энэ утгаараа улс төрийн соёл нь нийгмийн оюун санаанд бүрэлдсэн итгэл үнэмшил, ёс заншил, уламжлалт сэтгэлгээтэй холбоотой байдаг учраас түүний өөрчлөлт удаан явагддаг. Мөн иргэдийн ухамсарт ардчиллын үзэл санааны үнэт зүйлсийн талаарх ойлголтыг гүнзгийрүүлэх, анархизм руу чиглэсэн үйлдлүүдийг хууль эрх зүйн зохистой бодлогоор хазаарлан барих, улмаар

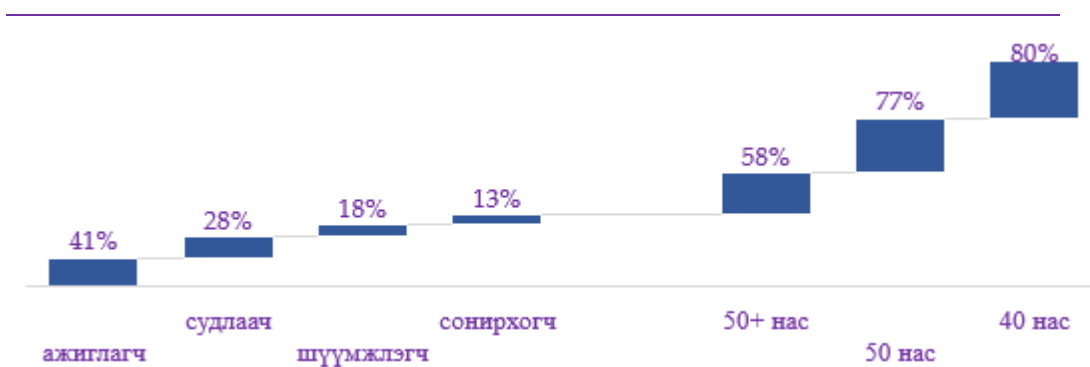
нийгмийн сэтгэл зүйн таатай орчныг бүрдүүлэх ач холбогдлыг тодруулах нь нэн чухал. Угтаа, улс төрийн соёл нь хэдийгээр орон бүрт, үндэстэн бүрт өөр өөрийн онцлогтой байдаг боловч бодит, нийтлэг үзэгдлийг илэрхийлдэг шинжлэх ухааны ойлголт болохын хувьд нийтлэг гэж болмоор хэмжигдэхүүнтэй. Тэдгээрийг ашиглах нь судалгааг тодорхой, чиглэлтэй болгох бөгөөд аль ч нийгмийн гишүүдийн улс төрийн соёлын ерөнхий дүр зураг, тэдгээрийн ойлголт, төсөөлөл, улс төрийн субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшил, улс төрийн шинж чанар, хэв маягийг тодруулах нь чухал. Үүнийг дараах гурван хэсэгт тухайлан авч үзсэнээ толилуулж байна.

(i) Монголчуудын улс төрийн соёлын талаарх ойлголт ба төсөөлөл

Олон түмний улс төрийн мэдлэг, улс төрийн соёлын чанар чансаа, хэр хэмжээ манай нийгмийн улс төрийн амьдрал ээдрээтэй, зөрчил бэрхшээлтэй болж байгаа өнөөгийн нөхцөлд эерэг сөрөг талын алинаар ч тодорхой илрэх тохиолдол бий. Энэ нь олон нийтийн багагүй хэсгийн хувьд, улс төрийн мэдлэг дутуу, дулимаг байгаа тохиолдолд улс төрийн үйл явдалд мэдлэгт үндэслэгдсэн ухаан бодлоор биш, харин сэтгэлийн хөдөлгөөн, мэдрэмжээр хандах явдал цөөнгүй гарч байгаа нь судалгааны дүнгээр батлагдсан юм.

Нэг үгээр хэлбэл, хүн амын тодорхой хэсэг нь онол, улс төрийн мэдлэг, түүнд тулгуурласан үзэл санаа болоод улс төрийн итгэл үнэмшил төдийлэн хангалтгүй байгаагийн улмаас нийгэм-улс төрийн үйл ажиллагаа, байр суурийн хувьд хүлцэнгүй, идэвхгүй байх, эсвэл өөрийн үзэл бодолгүйгээр бусдыг аялдан дагалдах явдал нилээд ажиглагдах боллоо. Нөгөөтээгүүр, жирийн иргэд биш харьцангуй боловсролтой, улс төрийн итгэл үнэмшил, оролцоо сайтай үзэл бодлоо илэрхийлэхүйц хэмжээний улс төрийн соёл, мэдлэг өндөртэй хүмүүсээс тэдний улс төрийн идэвх, улс төрийн амьдралд ямар байр суурьтай оролцоог тодруулахад судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн **69.2** хувь нь улс төрийн амьдралд өөрсдийгөө идэвхтэй оролцдог гэж хариулсан бол **30.8** хувь буюу 3 хүн тутмын нэг нь идэвх хангалтгүй гэж үнэлсэн байна. Энэ бол судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн улс төрийн идэвх хангалттай хэмжээнд буй хэмээн үнэлж болох авч тэдний ихэнх нь зөвхөн ажиглагчийн байр сууринаас хандах, тэднийг идэвхтэй оролцогч гэж дүгнэх боломжгүй байгаа ажиглагдаж байна (Зураг 1).

Зураг 1. Улс төрийн амьдралд ханддаг байр суурь (нас, байр сууриар)

Эх сурвалж: «Монголын улс төрийн соёлын төлөв байдал, чиг хандлагыг тодорхойлох»

Экспертийн судалгаа. Улс төр, эрх зүйн салбар, Философийн хүрээлэн, ШУА.

Уб., 2019

Үүнийг дээрх зургаас харвал, эрхэлж буй ажил мэргэжилтэй нь харьцуулж үзэхэд төрийн захиргааны байгууллага, судалгаа шинжилгээний байгууллага, их дээд сургуульд ажиллагсад зонхилон ажиглагчийн байр сууринаас хандахыг илүүд үздэг болжээ. Тухайлбал, судалгаанд хамрагдсан 40 хүртэлх насны оролцогчдын 80 хувь, 50 хүртэлх насны оролцогчдын 77 хувь нь, 50-аас дээш насны оролцогчдын 58 хувь нь тус тус улс төрд идэвхтэй оролцдог гэж үзсэн нь нас ахих тусам улс төрийн идэвх буурч байгааг илтгэнэ (УТЭЗС, Философийн хүрээлэн, ШУА, 2019). Тэдний эл хариултаас улс төрийн амьдралыг сонирхон ажигладаг байдлаа идэвхтэй оролцдог гэж үзэх явдал илүү байгаа гэж дүгнэж болох юм.

Бидний хийсэн дараагийн шинжилгээ бол улс төрийн соёл, хандлагын түвшинд хийсэн шинжилгээ юм. Эл шинжилгээгээр онолын мэдлэг, мэдээлэл сайтай оролцогчдын хувьд тэдний үзэл хандлага, цаашлаад хууль, шударга ёс, ёс зүйг дээдэлсэн институт болон иргэдийн итгэл үнэмшил, ухамсарт суурилсан үзэл хандлагын нэгдэл гэсэн хоёр байр суурьт хувь тэнцүү хуваагдсан нь ажиглагдсан юм. Тодруулбал, иргэд олон нийтийн итгэл үнэмшил хийгээд түүнээс үүдсэн дадал хандлага, ойлголт, иргэдийн эрх ашиг дээдлэгдсэн, үнэт зүйлдээ тулгуурласан хандлагыг улс төрийн соёл хэмээн үзсэн нь 42.1 хувийг эзэлсэн байна. Харин хуулиа дээдэлдэг улс төрийн нам, улс төрчид сонгуульд шударга нэр төртэй өрсөлддөг зарчимд тулгуурласан улс төрийн оролцоо эрх тэгш байдал нь орчин үеийн улс төрийн соёлыг илэрхийлэх үнэт зүйлс, үнэлэмжийг илүүд чухалчилсан нь 44.7 хувийг эзэлж байна. Энэ нь улс төрийн соёлын үзэл хандлагыг улс төрийн оролцооны учир шалтгааны онолтой харьцуулбал, хэм хэмжээний хандлага

давамгайлж, үзэл суртлын хандлага, ойлголт удаалж байгаагийн зэрэгцээ оролцооны энэ хоёр төрөл холимог байдалтай болохыг харуулж байна (Хүснэгт 1).

Хүснэгт 1. Улс төрийн соёлын үзэл хандлага, төрөл, хувиар

Үзэл хандлагын төрөл	I. Нийгмийн нийт гишүүдийн засаглал, засаг төрийн үндсэн зорилго, чиг үүрэг, үйл ажиллагаа, улс төрийн тогтолцоо, хөгжил төлөвшлийн үйл явц, нийгэмд болон шийдвэр гаргах түвшинд нөлөө үзүүлдэг хүчин зүйл	10.5
	II. Хүн төрөлхтний өв соёл, түүх уламжлал, сэтгэлгээний салшгүй нэг хэсэг, иргэдийн ухамсар сэтгэлгээтэй холбоотой мэдрэмж, иргэд олон нийтийн итгэл үнэмшил, итгэл үнэмшлээс үүдсэн дадал хандлага, ойлголт, иргэдийн эрх ашиг дээдлэгдсэн, үнэт зүйлдээ тулгуурласан хандлага байхыг улс төрийн соёл гэнэ. Бие хүний төлөвшил, үнэт зүйлс болоод мэдрэмжийн нэгдэл.	42.1
	III. Улс төрийн институт, бодлого боловруулагчдын харилцаанд үндсэн хуулийн үнэт зүйлс, зарчим дээдлэгдсэн хууль, улс төрчид шударга, дүрэм журмаа хуулиараа зохицуулдаг байх. Хуулиа дээдэлдэг улс төрийн нам, улс төрчид сонгуульд шударга нэр төртэй өрсөлддөг байх. Улс төрийн оролцоо орчин үеийн улс төрийн соёлыг илэрхийлдэг, улс төрчид нийгэм, эдийн засгийн үнэт зүйлсийг хүндэтгэх. Ёс зүй, ёс суртахуунтай байх, ёс зүйн хэм хэмжээг үйл ажиллагаандаа чандлан баримталдаг байх. Улс төрийн нам боловсон хүчний төлөвшил, үнэт зүйлс, үнэлэмжийг чухалчилсан.	44.7
	IV. Эдийн засаггүйгээр жирийн бор амьдралын үнэнг хүлээн зөвшөөрөхийг улс төрийн соёл гэнэ.	2.6

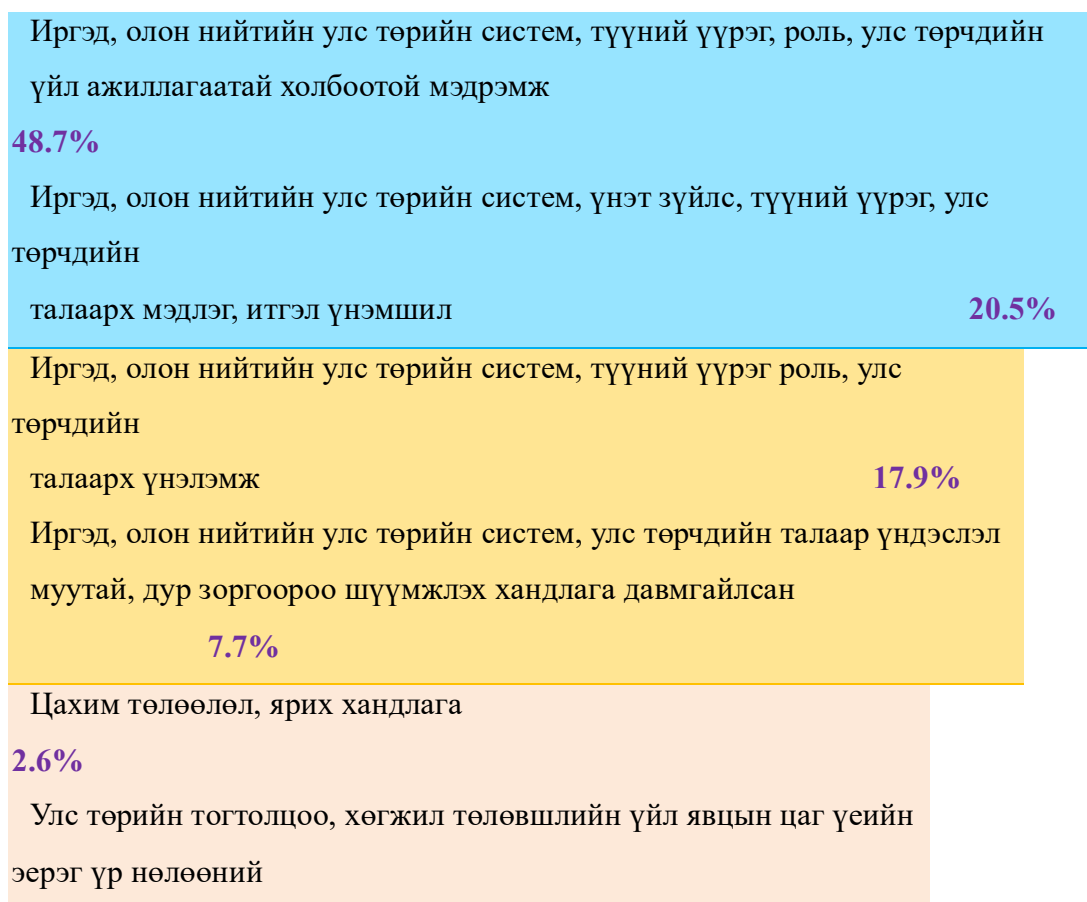
Эх сурвалж: «Монголын улс төрийн соёлын төлөв байдал, чиг хандлагыг тодорхойлох»

Экспертийн судалгаа. Улс төр, эрх зүйн салбар, Философийн хүрээлэн, ШУА. Уб., 2019

Улс төрийн соёлын дээрх үзэл хандлагыг улс төрийн оролцооны учир шалтгаантай харьцуулан дараах гурван хэсэгт буюу (i) үзэл суртлын; (ii) хэм хэмжээний; (iii) үүргийн түвшинд ангилан үзэхэд доорх сонирхолтой дүр зураг

ажиглагдсан юм. Годруулбал, **үзэл суртал** бол хувь хүн нийгмийн албан ёсны үзэл суртлыг хуваалцаж, дэмжиж улс төрийн амьдралд оролцохыг чухалчилдаг. Өөрөөр хэлбэл, хувь хүний улс төрийн үнэт зүйлсийг төрийн улс төрийн үнэт зүйлстэй ижилсүүлдэг нэг хэлбэрийн сэдэл юм. Нэг үгээр төрийн улс төрийн үнэт зүйлс нь хувь хүний бүтцэд ордог. Ингэснээр хувийн ба улс төрийн зорилго чиглэл зөрөлдөх нь төр, улс төрийн системийн эсрэг, эрс сөрөг, бүр цаашлаад дайсагнасан хандлагыг бий болгож болно. Харин **хэм хэмжээний** учир шалтгаан нь хүний улс төрийн үйл байдлыг тухайн хүний хувийн үнэт зүйлс, зорилготой хамаагүйгээр улс төрийн системийн тулгалтаар бий болгодог гэж үздэг. Чингэхээр хувь хүний үйл байдал нь улс төрийн нийгэмшилтийн явцад бий болсон засаглалын хүчийг хүлээн зөвшөөрөх үндсэн дээр бий болдог гэж үзвэл улс төрийн системийг хүлээн зөвшөөрөх нь зөв бөгөөд үнэт чиг баримжаа мөн хэмээн тайлбарлахад хүргэнэ. Тэгвэл, **үүргийн** учир шалтгаан нь улс төрийн үйл байдлыг оршин буй улс төрийн системд байгаа хувь хүний нийгмийн үүргээр тодорхойлогдоно. Угтаа тухайн зонхилогч үүргийн учир шалтгаантай хүний улс төрийн үйл байдал нь түүний нийгмийн байр суурь, өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжтэй салшгүй холбоотой (УТЭЗС, Философийн хүрээлэн, ШУА, 2019).

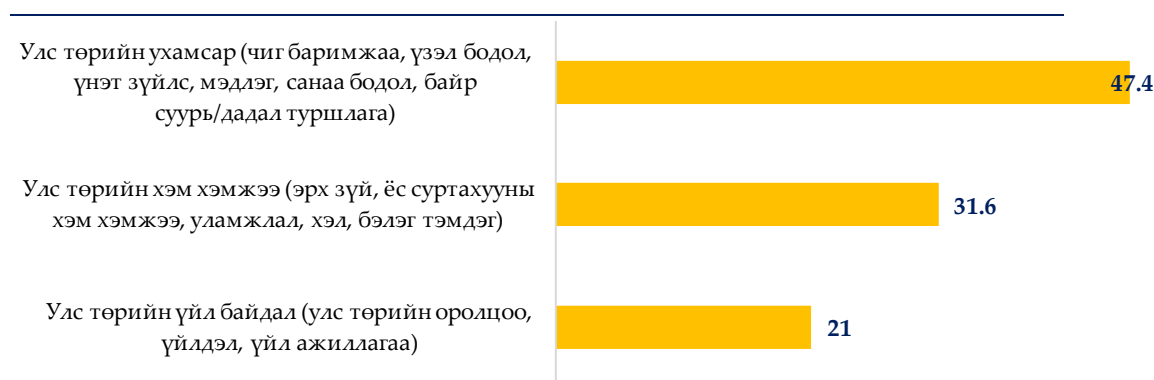
Зураг 2. Улс төрийн соёлыг ойлгох хандлага ба түүний давамгайлах байдал (хувиар)

талаарх нийгэм, бүлгүүдийн ойлголт, үнэт зүйлд тулгуурласан хариу хандлага **2.6%**

Улс төрийн соёлын тухай ойлголтыг тодорхой тогтсон тодорхойлолтоор хязгаарлахгүйгээр ерөнхийд нь *нэгд*, танин мэдэхүйн төвшинд, *хоёрт*, сэтгэл хөдлөлийн төвшинд, *гуравт* үйл ажиллагааны хүрээнд илрэх учиртай гэж үзэж буй үзүүлэлтүүдээр үзэхүл танин мэдэхүйн түвшинг судалгаанд оролцсон экспертүүд илүүд үзэх хандлага үүгээр илэрнэ. Үүнийг тодруулбал, сэтгэл хөдлөлийн түвшний болон оролцооны хандлага харьцангуй бага байгааг харуулна.

Зураг 3. Улс төрийн соёлын бүтцийн талаарх бүрдэл хэсгүүд

Эх сурвалж: «Монголын улс төрийн соёлын төлөв байдал, чиг хандлагыг тодорхойлох»

Экспертийн судалгаа. Улс төр, эрх зүйн салбар, Философийн хүрээлэн, ШУА.
Уб., 2019

Судалгаагаар улс төрийн соёлын бүтцийн хамгийн чухал бүрдэл хэсгүүдэд **47.4** хувь нь чиг баримжаа, үзэл бодол, үнэт зүйлс, мэдлэг, санаа бодол, байр суурь, дадал туршлагад суурилсан **улс төрийн ухамсар** хэмээн үнэлсэн. Харин шинжээчдийн **31.6** хувь нь эрх зүй, ёс суртахууны хэм хэмжээ, уламжлал, хэл, бэлэг тэмдэгт суурилсан **улс төрийн хэм хэмжээг** дараагийн чухалд үнэлсэн байна. Түүнчлэн экспертүүдийн хувьд улс төрийн соёлтой хүн гэж ямар хүнийг нэрлэх талаар тодруулахад дараах шинж чанаруудыг өөртөө төлөвшүүлсэн байх ёстой хэмээн онцолжээ.

Хүснэгт 2. Улс төрийн соёлтой хүний шинж чанарын талаарх шинжээчдийн
төсөөлөл (хувиар)

Улс төрийн соёлын илэрхийлэмж		Хүчинтэй хувь	
		Хүчинтэй хувь	Тохиолдлын хувь
Хувийн ашиг сонирхлоос илүү үндэсний ашиг сонирхлыг эрхэмлэдэг байх		21.8	61.5
Хууль, ёс зүйн хэм хэмжээг үйл ажиллагаандаа чандлан баримталдаг		18.2	51.3
Улс төр, нийгмийн үйл явцыг бодитой үнэлж, дүгнэх чадвартай		14.5	41.0
Эх орон, ард түмнийхээ сайн сайхны төлөө гэсэн итгэл үнэмшилтэй		12.7	35.9
Хариуцлагатай, хэлсэн үгэндээ эзэн байдаг		9.1	25.6
Шударга, үнэнч байх		8.2	23.1
Улс төр, эрх зүйн өндөр мэдлэг, боловсролтой		6.4	17.9
Алдаа, дутагдлаа ухамсарлаж, хариуцлага хүлээн, залруулах чадвартай байх		4.5	12.8
Бусдын санаа бодлыг хүндэтгэж, үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлдэг		1.8	5.1
Нийтэч, бусдыг ялгаварлан гадуурхдаггүй байх		0.9	2.6
Сахилга баттай бусдын эрх ашгийг дээдэлдэг		0.9	2.6
Чин сэтгэлээсээ ханддаг		0.9	2.6
НИЙТ		100	282.1

Хүснэгтэд хамгийн өндөр хувь авсан үзүүлэлтээр эрэмбэлэхэд, аливаа улс орны үйл явцад дүн шинжилгээ хийж чаддаг, хуулийн болон ёс зүйн хэм хэмжээг баримталдаг, үндэсний эрх ашгийг эрхэмлэн дээдэлдэг байх нь улс төрийн соёлтойг илэрхийлэх чухал гурван үзүүлэлт болохыг онцолсоныг хүснэгт (Хүснэгт 2)-ээс дэлгэрүүлэн харж болно. Дээрх шинж чанарыг өөртөө төлөвшүүлсэн улс төрчид өнөөгийн монголын нийгэмд байгаа эсэхийг судалгаанд хамрагдсан шинжээчдээр үнэлүүлэхэд тэдний таван хүн тутмын нэг нь «*байхгүй*» гэж хариулсан. Үүнээс 10.4 хувь нь УИХ-ын гишүүн асан, Р.Амаржаргалыг улс төрийн соёлтой гэж үзсэн нь доор дурдагдсан улс төрчдөөс харьцангуй илүү хувийг эзэлж байна.

Улс төрчдийг яагаад улс төрийн соёлтой гэж үзсэн шалтгааныг тодруулахад, шинжээчдийн 13.6 хувь нь эдгээр хүмүүс судалгаа шинжилгээнд тулгуурладаг, улс төр, хуулийн өндөр мэдлэгтэй, хуулийг дээдэлдэг мэргэшсэн, хүлээн зөвшөөрөгдсөн, бодитой үр дүн гаргадаг, харизм сайтай, боловрол мэдлэгтэй, манлайлах чадвартай гэж үзсэн байна. Харин 22.7 хувь нь зөв сэтгэлгээтэй, ёс суртахуунтай, харилцааны соёлтой, нийгмийн хариуцлагатай, олон нийтийг сонсдог, ард түмний төлөө шийдвэр гаргах чадвартай, хариуцлагаа ухамсарлаж, хариуцлага хүлээх чадвартай, амлалтаа биелүүлэхийг хичээдэг, үзэл бодлоосоо няцдаггүй учир ийнхүү улс төрийн соёлтой хэмээн үнэлж буйгаа илэрхийлсэн байна. Тэгвэл, улс төрийн соёл төлөвшөөгүй улс төрчдийн жагсаалтыг шинжээчдээр үнэлүүлэхэд дараах байдал ажиглагдсан юм (Зураг 4).

Доорх зургаас харвал, улс төрийн соёл төлөвшөөгүй улс төрчдийн жагсаалтыг С.Эрдэнэ (УИХ-ын гишүүн 2012-2020 оны 6 сар хүртэл) тэргүүлсэн нь харагдаж байна. Шинжээчдээс улс төрчдийг ийнхүү «*улс төрийн соёлгүй*» гэж үнэлэх болсон шалтгааныг тодруулахад тэдний 22.7 хувь нь эрх мэдлийн хуваарилалтын тэгш бус байдал, улс төрийн нам-бизнесийн олигархи бүлэглэл, хувийн эрх ашгийнхаа төлөө ажилладаг, өөрийн эрх ашгийн төлөө хууль баталдаг, хувийн асуудлаа нэн тэргүүнд тавьж, аливаа зүйлд хувийн өс хонзон санах, үнэнээс хол тасарсан, шударга бусаар хөрөнгөжсөн хэмээн үзсэн тул ийнхүү үнэлжээ. Харин шинжээчдийн 25 хувь нь улс төрчийн хувьд өөрийгөө улс төрд бэлтгэж чадаагүйгээр үл барам, хувь хүнийхээ хувьд төлөвшөөгүй, итгэл үнэмшил, үнэт зүйлс нь тогтоогүй гэж үзжээ.

Зураг 4. Улс төрийн соёлтой болон соёлгүй гэж үзсэн улс төрчид (хувиар)

Тайлбар: Зурагт 3 хувиас дээш хувь авсан улс төрийн соёлтой болон соёлгүй улс төрчдийг харуулсан болно.

Түүнчлэн хувийн хариуцлагаа ухамсарлаагүй, ёс зүйгүй, хариуцлагагүй, эрх зүйт төрийн хэм хэмжээний наад захын мэдлэг ойлголтгүй, мэдлэг боловсрол тааруу, боловсрол мэдлэг нимгэн улс төрчдийг ийнхүү улс төрийн соёл төлөвшөөгүй гэж үзэхэд хүрсэн байна. Шинжээчдийн 4.5 хувь нь нээлттэй ил тод байдал төлөвшөөгүй, 2.3 хувь нь ЖДҮ-ийн хэрэг, авлига хээл хахууль авсан, 2.3 хувь нь 1992 оны үндсэн хуулийн оршил хэсгийн «хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм» байгуулахын төлөө ард түмнийхээ эрх ашгийг хамгаалахын төлөө хэрхэн зүтгэсэн зэргийг үндсэн шалгуур болгосон талаар шинжээчид онцолсон байна.

Улс төрийн соёл, түүний хандлага, түвшин дэх өнөөгийн улс төрийн идэвх харьцангуй боломжийн түвшинд байгаа боловч үүнийг өнөөгийн оролцоотой нь харьцуулбал зөвхөн ажиглагчийн байр сууринаас хандаж байгаа нь тэднийг идэвхтэй оролцогч хэмээн шууд дүгнэх боломжгүй. Нөгөө талаар, насны бүлэг дээшлэх тусам улс төрийн идэвх буурах хандлага ажиглагдахын зэрэгцээ шинжээчдийн улс төрийн соёлын ойлголт, үзэл хандлага нь хууль, шударга ёс, ёс зүйг дээдэлсэн институт болон иргэдийн итгэл үнэмшил, ухамсарт суурилсан үзэл хандлагын нэгдэл гэсэн хоёр байр суурьт хувь тэнцүү хуваагдсан байна. Энэ нь онолын хувьд аль нэг хандлага давамгайлан орших боломжгүй гэдгийг практикт нотлон харуулсан. Тухайлбал, монголын өнөөгийн улс төрийн соёлд танин мэдэхүйн түвшин илүү, харин сэтгэл хөдлөлийн түвшний болон оролцооны

хандлага харьцангуй бага байгаа нь эл шинжилгээгээр тодорхой ажиглагдсан. Үүнийг ч судалгаанд оролцсон экспертүүд тухайлан үнэлсэнийг дээр дэлгэрэнгүй тэмдэглэсэн. Харин улс төрийн соёлтойг илэрхийлэх үндсэн үзүүлэлтийн тухайд улс орны өмнө тулгарч буй аливаа асуудал, үйл явцад дүн шинжилгээ хийж чаддаг, хууль эрхийн болон ёс зүйн хэм хэмжээг баримталдаг, үндэсний эрх ашгийг эрхэмлэн дээдлэх зэрэг гурван үзүүлэлтийг чухал хэмээн үзсэн байна. Энэ бол улс төрийн соёлын төлөвшил манай улс төрчдөд хангалттай төлөвшөөгүйн дээр улс төрийн соёлтой гэж үзэх, улмаар улс төрчид монголын улс төрчдөөс 10 хүртэл хувийг авч чадаагүй нь судалгааны үр дүн тодорхой харуулсан.

ii. Улс төрийн соёлын ба түүний субъектуудын төлөвшлийн өнөөгийн байдал, өөрчлөлтийн тухайд

«Төлөвшил» хэмээх ойлголт нь улс төрийн соёлын хувьд өргөн дэлгэр хэрэглэгддэг суурь нэр томьёо юм. Өөрөөр хэлбэл, «улс төрийн соёлын төлөвшил» хэмээх ойлголтыг харьцуулсан улс төр судлалын шинжлэх ухаанд улс төрийн соёлын хувьсал, өөрчлөлтийн үйл явцын хүрсэн түвшин, түүний хүрээнд илрэх тэдгээрийн үйлчлэн орших динамик шинжийн илэрхийлэл гэдэг утгаар тайлбарладаг (Баасансүрэн Д, Хатанболд О. Энхболд Д, ба бусад, 2020). Улс төрийн соёлын төлөвшлийн үйл явц нь бүхий л цаг үед үргэлжлэн хэрэгжиж байдаг үзэгдэл гэж болно. Бид энэ хэсэгтээ улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдал хийгээд түүний субъектуудын төлөвшил, өөрчлөлтийг тодруулахыг зорив.

Улс төрийн соёлын гол элементүүдэд *итгэлцэл, оролцоо, мэдлэг, хандлагын* үзүүлэлт маш чухал. Энэ нь зөвхөн улс төрийн соёлын хэмжүүр төдийгүй ерөнхий соёлд ч өндөр ач холбогдолтой зүйл. Эдгээрийн төлөвшил сайн эсвэл муу байх нь улс орны хийгээд эдийн засгийн өсөлтөд шууд хамааралтайг олон судлаачид онцлон тэмдэглэсэн (Баасансүрэн Д, Хатанболд О. Энхболд Д, ба бусад, 2020) байдаг. Бид эл судалгаагаар нийгэм дэх олон институтуудын томоохон төлөөлөл болох төр, түүний институтэд олон нийтийн итгэл, хандлага ямар түвшинд байгааг болон иргэдийн улс төрийн оролцоо, тухайн улс төрийн систем, үйл явцын талаарх олон нийтийн мэдлэг, мэдээллийг тодорхойлохыг зорив. Чингэхэд, төр түүний институтэд итгэх иргэдийн итгэл, төрийг хүндэтгэх байдал «*маш хангалтгүй*» хэмээн үнэлэгдсэн нь иргэдийн улс төрийн боловсрол ч хангалттай төлөвшөөгүй байгааг шинжээчдийн судалгааны дүн харуулав.

Хүснэгт 3. Иргэдийн улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг
үнэлсэн үнэлгээ (хувиар болон дундаж үнэлгээгээр)

Улс төрийн соёлын зарим элемент	Муу		Дунд		Сайн		Дундаж үнэлгээ (1-муу, 3-сайн)
	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	
Иргэдийн төр засгийг хүндэтгэх байдал	74.4	17	17.9	9	7.7	9	1.33
Төр, түүний институтэд итгэх иргэдийн итгэл	71.8	28	28.2	2	0.0	2	1.28
Иргэдийн төр засаг, түүний шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх байдал	76.9	23	23.1	1	0.0	1	1.23
Төр засагт хандах иргэдийн хандлага	59.0	38	38.5	5	2.6	5	1.43
Иргэдийн төр засаг, түүний шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх байдал	33.3	59	59.0	0	7.7	0	1.74
Иргэдийн улс төрийн оролцоо	20.5	61	61.9	5	17.9	9	1.97
Улс төрийн систем, үйл явцын талаарх иргэдийн мэдлэг, мэдээлэл	47.4	47	47.4	4	5.3	4	1.57
Иргэдийн улс төрийн боловсрол	65.8	28	28.9	9	5.3	9	1.39

Дээрх үзүүлэлтэд дундаж үнэлгээг тооцох үүднээс эл нөхцөл байдлыг өмнөх 5 жилтэй харьцуулахад, иргэдийн төр засгийг хүндэтгэх, төр түүний институтэд *итгэх иргэдийн итгэл, төр засгийн талаарх иргэдийн үнэлэмж, төрд хандах иргэдийн хандлага* гэсэн үзүүлэлтүүд өмнөхөөс дордсон үзүүлэлт өндөр хувьтай байгааг гэрчилнэ. Бидний энэ хэсэгт онцлохыг хүссэн зүйл бол иргэдийн оролцоо өмнөх 5 жилтэй харьцуулахад хэрхэн өөрчлөгдсөнд шинжилгээ хийж үзсэн. Чингэхэд, сүүлийн таван жилд эл байдал *бага зэрэг* сайжирсан гэж 3 шинжээч тутмын нэг нь хариулсан бол, бусад улс төрийн элементүүдээс ганц *зэрэг*

үнэлгээтэй гарсан үзүүлэлт байлаа. Годруулбал, иргэдийн төр засгийг хүндэтгэх байдал (48.7%), төр, түүний институтэд итгэх иргэдийн итгэл (53.8%), төр засгийн талаарх иргэдийн үнэлэмж (50%), төр засагт хандах иргэдийн хандлага (42.1%)-ын төлөвшил сүүлийн 5 жилд хамгийн их дордсоныг доорх хүснэгт (Хүснэгт 4)-ээс харагдаж байна.

Хүснэгт 4. Улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдлыг өмнөх 5 жилтэй харьцуулсан үнэлгээ (хувиар)

Улс төрийн соёлын зарим элемент	Иргэдийн төр засгийг хүндэтгэх байдал	48.	23.	20.	7.7	0.0	
	Төр, түүний институтэд итгэх иргэдийн итгэл	53.	20.	12.	12.	0.0	
	Иргэдийн төр засаг, түүний шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх байдал	15.	35.	25.	23.	0.0	
	Иргэдийн улс төрийн оролцоо	7.7	25.	28.	35.	2.6	
	Улс төрийн систем, үйл явцын талаарх иргэдийн мэдлэг, мэдээлэл	17.	15.	43.	23.	0.0	
	Төр засгийн талаарх иргэдийн үнэлэмж	50.	31.	13.	5.3	0.0	
	Төр засагт хандах иргэдийн хандлага	42.	34.	7.9	13.	2.6	
	Иргэдийн улс төрийн боловсрол	21.	23.	36.	15.	2.6	
		1	7	8	8		
		<i>Ихээхэн дордсон</i>	<i>Бага зэрэг дордсон</i>	<i>Хэвэндээ</i>	<i>Бага зэрэг сайжирсан</i>	<i>Ихээхэн сайжирсан</i>	

Энэхүү өөрчлөлтийн үндсэн шалтгааныг шинжээчид улс төрчдийн буруутай үйл ажиллагаатай шууд холбон тайлбарласан нь үнэний ортой. Годруулбал, улс төрчид биелэх боломжгүй зүйлийг амладаг, амалснаа биелүүлдэггүй, хоосон **«нопордог»**, ёс зүйгүй зан үйл, иргэдийг хэт бэлэнчлэх сэтгэлгээ рүү түлхсэн үйл ажиллагааг явуулдаг нь ийнхүү улс төрийн соёлын төлөвшилд сөргөөр нөлөөлсөн хэмээн үнэлсэн байна.

Зураг 5. Сүүлийн таван жилд гарсан улс төрийн соёлыг өөрчлөлтөд нөлөөлсөн хүчин зүйлс (хувиар)

	<ul style="list-style-type: none"> • Явуулж буй үйл ажиллагаа хэлбэр хийсвэр төдий иргэдийг бэлэнчлэх сэтгэлгээ рүү хандуулж байна 	29.8%
	<ul style="list-style-type: none"> • Улс төрчид амлалтандаа хүрэхгүй байгаа тул иргэдийн итгэл үнэмшил буурсан 	26.3%
	<ul style="list-style-type: none"> • УИХ, ЗГ-ын гишүүний ёс зүйгүй, хариуцлагагүй байдал ихсэх болсон нь төрийн болон намын институтэд улс төрийн соёлын боловсрол олгох тогтолцоогүйтэй шууд холбоотой 	14.0%
	<ul style="list-style-type: none"> • ЖДҮ-ийн хэрэг, авлигад өртсөн байдал, кэйсүүд 	8.8%
	<ul style="list-style-type: none"> • Иргэдэд мэдээ, мэдээлэл дутмаг байдгаас тэдний улс төрийн мэдлэг хомсдож, улмаар төрийн түшээдээ сонгох сонголт нь буруудаж байна 	7%
	<ul style="list-style-type: none"> • Үндэсний эрх ашиг, хүн амын аж байдлыг дээшлүүлэхэд анхаардагтай холбоотой 	3.5%
	<ul style="list-style-type: none"> • Хэвлэл мэдээлэл, олон нийтэд хүрэх хүртээмж ихэссэн 	3.5%
	<ul style="list-style-type: none"> • Шинжлэх ухааны мэдлэг тааруу 	3.5%
	<ul style="list-style-type: none"> • Цаг хугацааны асуудал байсан 	1.8%
	<ul style="list-style-type: none"> • Хууль эрх зүйн хэрэгжилт сул, хуулийн өмнө тэгш байх зарчим алдагдсан 	1.8%

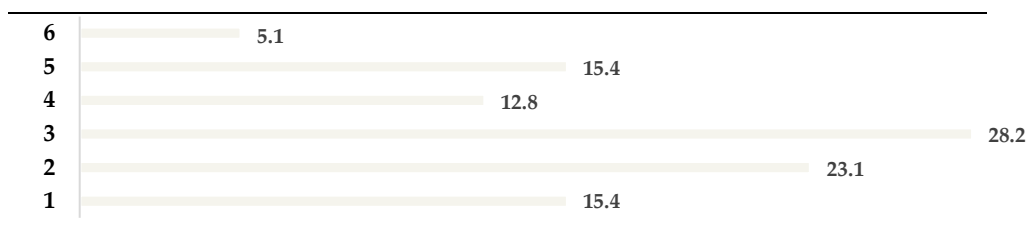
Тэдгээр сөрөг нөлөөллийн өөрчлөлтийн шалтгаан тус бүрийг хувиар тооцон, улс төрийн соёл хэрхэн төлөвшиж байгааг 1-10 хүртэлх оноогоор (1-огт төлөвшөөгүй, 10-бүрэн төлөвшсөн) үнэлүүлэхэд 7-10 хүртэлх оноог аль ч шинжээч өгөөгүй ба бүгд 6 онооноос доош үнэлсэн байна. Тухайлбал, оролцогчдын ихэнх

буюу 51.3 хувь нь 2-3 оноо өгсөн бол, тэдний 28.2 хувь 4-5 оноо өгчээ. Энэ нь улс төрийн соёлын төлөвшил дундаас доош тэр тусмаа бүрэлдэх төдий шатандаа байна гэсэн тааруухан дүгнэлт хийхэд хүргэж байна (Зураг 6).

Огт төлөвшөөгүй (1)						Бүрэн төлөвшсөн (10)			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Харьцуулсан шинжилгээгээр тэдний өгсөн үнэлгээг эрхэлж буй ажил мэргэжилтэй нь харьцуулбал, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд ажиллаж буй шинжээчдийн 50 хувь, олон нийтийн байгууллагад ажиллаж буй шинжээчдийн 42.9 хувь нь улс төрийн соёл огт төлөвшөөгүй хэмээн үнэлсэнийг эндээс харж болно.

Зураг 6. Монгол Улсад улс төрийн соёл хэрхэн төлөвшсөн талаарх шинжээчдийн үнэлгээ (1-10 оноо, хувиар)

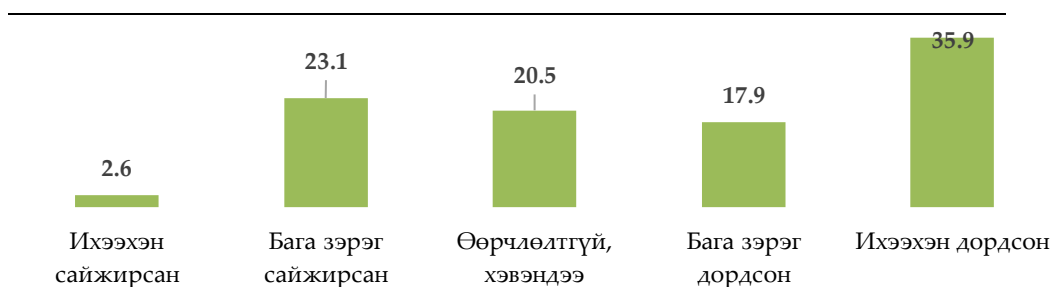
Харин тэдний ажилласан жилийг улс төрийн соёлын төлөвшилд өгсөн үнэлгээтэй харьцуулбал 16-20 жилийн туршлагатай экспертүүдийн 90 хувь нь 2-3 оноо өгсөн бусдаас бүлгийнхээс илүү байна. Мөн улс төрийн соёлын төлөвшилд өгсөн үнэлгээг насны бүлгээр ангилавал, насны бүлэг буурах тусмаа үнэлгээ өсөх хандлага ажиглагдсан. Тухайлбал, 39 хүртэлх насныханы 40 хувь нь 5 оноо өгсөн бол, бусад насны бүлэгт 2-3 оноо өгсөн үнэлгээ давамгайлжээ. Ийнхүү үнэлгээ өгөх болсон эл шалтгааныг тодруулбал, боловсрол нимгэн, улс төрийн болон хууль эрх зүйн мэдлэг сул хүмүүс улс төрд орох болсон нь улс төрчдийн бие хүний төлөвшил муу, ёс суртахууны дутагдал буйтай холбоотой.

Зураг 7. Улс төрийн соёлын төлөвшилд өгсөн үнэлгээний шалтгаан, хувиар

Улс эх оронд хөгжлийн ахиц, хурд удааширч, нийгэм-эдийн засгийн болон улс төрийн тогтворгүй бодлого явуулдаг зэрэг нь ийнхүү төлөвшилд сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйл болжээ. Судалгаанд оролцсон шинжээчид Монгол Улсын улс төрийн соёл «*ихээхэн дордсон*» хэмээн 3 хүн тутмын нэг нь үнэлсэн бол, 5 хүн тутмын нэг нь «*огт өөрчлөлтгүй*» гэсэн үнэлгээг өгчээ. Доорх зурагт харуулсан үнэлгээг багцлан үзвэл 53.8 хувь нь өмнөхөөс дордсон, 20.5 хувь нь өөрчлөлтгүй гэж дүгнэсэн нь улс төрийн соёлын түвшинд ахицтай эерэг өөрчлөлт гараагүй гэсэн ерөнхий дүгнэлт гарч буй нь үүнээс ажиглагдаж байна.

Зураг 8. Сүүлийн 5 жилд манай орны улс төрийн соёлын өөрчлөлтийн үнэлгээ (хувиар)

Монгол Улсад сүүлийн 5 жилд улс төрийн соёл дордож, огт өөрчлөлтгүй хэмээн үнэлэхэд дараах хүчин зүйлс нөлөөлсөн гэж шинжээчид үзжээ. Тухайлбал, хувь хүний ёс суртахуунгүй үйл байдал, аминч үзэл, бизнес эрхлэгчид улс төрд их хэмжээгээр орох болсон зэрэг нь хүчтэй нөлөөлж буй гол хүчин зүйлс болжээ. Доорх хүснэгтээс бусад хүчин зүйлсийн нөлөөллийн талаар дэлгэрэнгүй харж болно.

Хүснэгт 5. Улс төрийн соёлын өөрчлөлтөд нөлөөлсөн хүчин зүйлс, шалтгаан (хувиар)

Улс төрийн соёлын өөрчлөлтөд нөлөөлсөн хүчин зүйлс, шалтгаан	Хүчинтэй хувь
Хувиа хичээсэн үзэл бодол, бизнес эрхлэгч нар улс төрд зүтгэж байна,	36.2
Улс төрчдийн хариуцлагагүй үйлдлийн үр дагавар	14.9
Засгийн газрын ёс зүйгүй байдал, ёс зүйгүй, ёс суртахуунгүй, хэт задгай бүдүүлэг байдалтай	14.9
Авилгад өртсөн байдал, олон улсын авлигын болон ил тод байдлын индексээр байнга ухарч байгаа	8.5

Хөгжлийн асуудал түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс нь зөвхөн тухайн улсын доторх асуудал биш.	8.5
Сонгогчийн боловсрол нимгэн	4.3
Сонгуулийн үр дүн, сонгуулиуд нөлөөлсөн. Ерөнхийлөгчийг зөв сонгосон үндэсний эрх ашгийг дээдэлдэг хүн гарч ирсэн.	4.3
Олон нийт, нийгмийн мэдээлэл авах, хайх, байр суурь үзэл бодлоо илэрхийлэх орон зай	4.3
Хууль эрх зүйн хэрэгжилт сул, хариуцлагын тогтолцоо улам дордсон.	2.1
Амьдрал, ажил хэрэг начир дээрээ илт зөрчилдсөн.	2.1

НИЙТ

100

Онолын үүднээс судалгааны дээрх үнэлгээг харьцуулбал, хүмүүсийн эрчимтэй нийгэмшлийн үе хэдийд тохиолдсноор нь улс төрийн соёлын дотоод ялгааг гаргах таамаглалыг дэвшүүлж болох юм. Харин эмперик судалгааны хувьд улс төрийн аливаа асуудалд хандах хандлагыг насны бүлгээр ангилах байдлаар улс төрийн соёлын ялгарал буй эсэхийн шинж тэмдгийг тогтоож мөн болно. Чингэхээр, улс төрийн соёл, ялангуяа «*том*» соёл нь тогтонги шинжтэй хэдий ч өөрчлөгдөж байдаг нь ойлгомжтой. Гэхдээ соёлын өөрчлөлтийн шинж чанар, механизм нь зөвхөн нийгэмшлийн үйл явцаас хамаарахгүй. Өөрөөр хэлбэл, ардчилсан нийгэмд төрж өссөн хүний нийгэмшлээс өөр шалтгаан, механизмаар дамжин соёл өөрчлөгдөх явдал гарч байгааг бид анхаарах нь зүйтэй. Энэ бүхэн нь социалист тогтолцооноос ардчилал, зах зээлийн нийгэмд шилжсэн орнууд, эсвэл удаан хугацаанд цэргийн дэглэм, хаант (авторитари) засаглалтай байгаад ардчилалд шилжсэн улс орнуудад насны бүх бүлгийн хүмүүс улс төр, эдийн засаг, нийгэм, оюун санааны цоо шинэ нөхцөлд гэнэт шилжин орсонтой шууд холбоотой түүхэн үйл явц юм.

Үүний нэг тод жишээ нь эрчимтэй нийгэмшлийн үе нь өмнөх дэглэмийн үед хэдийнээ нийгэмшиж, улмаар улс төрийн тодорхой үнэлэмжтэй болсон хүмүүсийн улс төрийн соёл огцом өөрчлөгдсөн явдал юм. Тодруулбал, өмнөх дэглэмийн үед илүү давуу эрхтэй, тодорхой байр суурьтай байсан маш олон хүмүүсийн хувьд улс төрийн үнэлэмж өмнөх үеийнхнээсээ эсрэгээр эргэсэн тохиолдол олон бий. Үүнээс улбаалан шилжилтийн нөлөөллөөр шинэ маягийн нийгэмшил бий болж, улмаар

хүмүүсийн зарим хэсэгт улс төрийн тодорхой үнэлэмжгүй аминч үзлийн хандлагатай, улс төрийн аливаа асуудалд нийгмийн доторх зонхилох уур амьсгалыг аялдан дагах хандлага үлэмж нэмэгдсэн хэмээн үзэж болно.

Үүнийг задлахул, нийгмийн сайн сайхан, шударга ёс, зөв төлөвшил гэхээсээ илүүтэй улс төрийн амьдралд ялангуяа улс төрчдөд «албан тушаал», «орлого», «эрх мэдэл», «байр суурь» гэх мэт хувийн эрх ашгийг эрхэмлэх хандлага нэн тэргүүний зүйл болон өөрчлөгдсөн. Хоёрт, зарим тодорхой хэсэгт улс төрийн асуудалд өөрт нь чухал хэмээн үзсэн бол ямар байр суурийг үл тоон өөрт ашигтай талаас нь ойлгож, дагалдах хэт аминч үзлийг чухалчлах, үнэлэмж бий болсон. Гуравт, улс төрийн аливаа сонголт хийхдээ аль нэг улс төрч, улс төрийн намын эрх ашгийн үүднээс хандах эрхэмлэлээс улбаатайгаар «нартай талыг дагаж амьдрах», «салхи аль зүгээс байгааг мэдрэх» зарчмыг баримтлах маягаар нийгмийн огцом шилжилтийн үед өөрөөр дахин нийгэмших эхлэл тавигдаж, бас төлөвшсөнийг харуулна. Үүний нэг илрэл бол, улс төрийн субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдалд гарсан өөрчлөлт юм. Тодруулбал, тухайн институт яаж, ямар янзтай бүрэлдэх, амьдрал дээр хэрхэн хэрэгжих, яаж үйлчлэх зэрэг нь гагцхүү соёлоос ихээхэн хамааралтай. Учир нь соёл бол шалтгаан, харин институт түүний үр дагавар нь байдаг гэсэн үг огт биш. Тэгэхээр соёл, институт хоёрын харилцаа холбоо их нарийн бөгөөд хэдийд аль нь илүү хөдлөнги шинжтэй байна гэдгээс харилцан үйлчлэлийн шинж чанар нь хамаарна. Энэ талаар судалгаанд хамрагдсан шинжээчид улс төрийн соёлын төлөвшилд голлох үүрэг гүйцэтгэх дараах субъектуудыг чухал хэмээн тодорхойлжээ (Зураг 9).

Зураг 9. Улс төрийн соёлын төлөвшил голлох нөлөөтэй субъектууд (хувиар)

Улс төрийн соёлын төлөвшилд хамгийн чухал үүрэгтэй субъектэд улс төрийн нам (22.2%), тэргүүлэх ач холбогдолтой байгаа бол хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл (17.1%), иргэд сонгогчид (10.4%), төр, төрийн байгууллагууд, ИНБ-уудыг онцлох үүрэгтэй болохыг судалгаанд хамрагдсан шинжээчид тодорхойлсон байна.

Судалгааны энэхүү дүнгээр төрийн гурван өндөрлөгийг субъект тус бүрээр нь улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдлыг дараах үзүүлэлтээр үнэлүүлэхэд, тэдгээрийн өөрчлөлтийг сүүлийн таван жилийн нөхцөл байдалтай харьцуулан гаргахыг зорьсон юм.

*Хүснэгт 6. Төрийн гурван өндөр албан тушаалтны
улс төрийн соёлын түвшин (үндсэн үзүүлэлт, хувиар)*

<i>Улс төрийн соёлын түвшин</i>	<i>а. Өнөөгийн байдлын үнэлгээ (сайн-3, дунд-2, муу-1);</i>			<i>б. өөрчлөлтийн үнэлгээ</i>			
	<i>б.Өөрчлөлтийн үнэлгээ (ихээхэн сайжирсан-5, бага зэрэг сайжирсан-4, хэвэндээ-3, бага зэрэг дордсон-2, ихээхэн дордсон-1)</i>	<i>Ерөнхийлөгч</i>	<i>Ерөнхий сайд</i>	<i>УИХ-ын дарга</i>	<i>Ерөнхийлөгч</i>	<i>Ерөнхий сайд</i>	<i>УИХ-ын дарга</i>
Амласандаа хүрэх		1.7	1.9	1.8	2.5	2.9	2.7
Хүлээсэн үүргээ биелүүлэх		1.8	2.0	1.8	2.5	3.0	2.9
Хууль, журмыг баримтлах		1.8	2.1	2.1	2.5	2.8	2.7

Соёл, үнэт зүйл	1.8	1.9	1.8	2.5	3.0	2.9
Санхүүжилт хөрөнгө оруулалт	1.9	2.1	1.8	2.6	2.9	2.6
Шийдвэр гаргах үйл явц	1.9	2.2	2.0	2.6	3.1	2.8
Хариуцлага хүлээх	1.6	1.7	1.6	2.3	2.5	2.4

Эдгээр гурван субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн *өнөөгийн байдлын үнэлгээ* 7 үзүүлэлтийн хувьд дунджаас дээгүүр үнэлэгдсэн авч Ерөнхий сайдын хувьд УИХ-ын дарга, Ерөнхийлөгчөөс үзүүлэлт тус бүр дээр *0.1-0.3 пунктээр* илүү үнэлгээ авсан байна. Харин улс төрийн соёлын *өөрчлөлтийн үнэлгээгээр* Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн хувьд хариуцлага хүлээх чадварын үзүүлэлтэд дунджаас доогуур үнэлгээтэй байна. Харин бусад үзүүлэлтүүдийн хувьд дээрх гурван субъектууд гурвуулаа дундаж үнэлгээ авсан. Улс төрийн соёлын төлөвшлийн өөрчлөлтийн үнэлгээгээр Ерөнхий сайдын хувьд УИХ-ын дарга, Ерөнхийлөгчөөс үзүүлэлт тус бүр дээр *0.2-0.5 пунктээр* илүү үнэлэгдсэн бол, шийдвэр гаргах үйл явцын үзүүлэлт дээр дунджаас дээгүүр үнэлэгдсэн.

Үүнийг тухайн субъектуудын албан тушаалын хувьд бус институцийнх нь хувьд 10 оноогоор үнэлүүлэхэд гурвуулаа дунджаас доогуур үнэлгээг авсан хэдий ч Засгийн газар *4.4 оноогоор* тэргүүлж, харин Ерөнхийлөгчийн институци *4.1 оноогоор* удаалсан нь УИХ (3.6 оноо)-аас *+0.5 пунктээр* илүү үнэлэгдсэн байна. УИХ-ын хувьд ийнхүү дунджаас нилээд доогуур үнэлэгдсэн нь өнгөрсөн сүүлийн 2 жилийн хугацаанд УИХ-ын нилээд олон гишүүд өөрсдийн мэдээлэлд ойр, албан тушаалын давуу байдлаа ашиглан ЗГ-ын жижиг дунд үйлдвэрийн сангаас өөрийн хамаарал бүхий компани, аж ахуйн нэгжүүдээр дамжуулан их хэмжээний зээл авч, түүнийг эргүүлэн төлөөгүй болон бусад авлига, албан тушаалын гэмт хэргүүдтэй холбогдсон нь ийнхүү доогуур үнэлэгдэхэд хүргэсэн байна. Улс төрийн соёлын төлөвшилд чухал нөлөөтэй институци болохын хувьд улс төрийн намуудад улс

төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдал, гарч буй өөрчлөлтийг үнэлүүлэхэд дараах байдал ажиглагдав.

Хүснэгт 7. Улс төрийн намуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн үнэлгээ
(үзүүлэлтээр, хувиар)

Улс төрийн намууд	а. Өнөөгийн байдлын үнэлгээ (сайн-3, дунд-2, муу-1), б. Өөрчлөлтийн үнэлгээ (ихээхэн сайжирсан-5, бага зэрэг сайжирсан-4, хэвэндээ-3, бага зэрэг дордсон-2, ихээхэн дордсон-1)				б. Өөрчлөлтийн үнэлгээ			
	Монгол	Ардчилсан Нам	МАХН	УИХ-д суудалгүй УТН-ууд	Монгол Ардын Нам	Ардчилсан Нам	МАХН	УИХ-д суудалгүй УТН-ууд
Амласандаа хүрэх	1.5	1.3	1.2	1.2	2.2	1.8	1.8	1.8
Хүлээсэн үүргээ биелүүлэх	1.4	1.5	1.2	1.2	2.1	2.0	2.0	2.0
Хууль, журмыг баримтлах	1.4	1.3	1.5	1.5	2.1	2.1	2.1	2.1
Соёл, үнэт зүйл	1.3	1.3	1.7	1.7	2.2	2.0	2.0	2.0
Санхүүжилт хөрөнгө оруулалт	1.4	1.3	1.2	1.2	2.1	2.0	2.0	2.0
Шийдвэр гаргах үйл явц	1.4	1.3	1.4	1.4	2.0	2.0	2.0	2.0
Хариуцлага хүлээх	1.3	1.2	1.3	1.3	2.0	1.9	1.9	1.9

Дээрх долоон үзүүлэлтээр үнэлэхэд улс төрийн намуудад дунджаас доогуур үнэлгээ авсан хэдий ч эрх баригч намын хувьд бусад намаас дөнгөж **+0.1 пунктээр** илүү байгаа нь тухайн улс төрийн намуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн өнөөгийн байдал хангалтгүй түвшинд байгааг шинжээчдийн судалгааны дүн

харуулж байна. Харин судалгаанд хамрагдсан улс төрийн намуудын улс төрийн соёлын төлөвшилд гарч буй өөрчлөлтийн үнэлгээгээр өмнөхөөс дордоогүй байгаа ба МАН-ын хувьд сүүлийн 5 жилд гарсан өөрчлөлт нь 7 үзүүлэлт тус бүрт дунджаар 0.7 пунктээр өссөн бол, Ардчилсан нам, МАХН-ын намын хувьд 0.5-0.7 пунктээр, бусад намын хувьд 0.6-0.8 пунктээр тус тус өссөн үзүүлэлт гарчээ. Гэхдээ энэхүү өөрчлөлтөд эрс өөрчлөлт байхгүй, өөрчлөлт ажиглагдахгүй шахам байгаа нь улс төрийн намууд дундаж үнэлгээнээс доогуур үнэлгээтэй байгааг эл судалгааны дүн харуулж байна. Тухайлбал, нам тус бүрээр бус улс төрийн институцийнх нь хувьд 10 оноогоор үнэлүүлэхэд дөнгөж 2.7 гэсэн үнэлгээг авсан нь улс төрийн намуудад улс төрийн соёлын төлөвшил институцийн хувьд «*маш хангалтгүй*» байгааг эл үнэлгээ харуулж байна.

Бидний хийсэн дараагийн шинжилгээ бол иргэний нийгмийн байгууллагуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн байдал юм. Монгол дахь иргэний нийгмийн байгууллагуудын улс төрийн соёлын төлөвшлийг тухайн субъектийн *амласандаа хүрэх, хүлээсэн үүргээ биелүүлэх, хууль, журмыг баримтлах, соёл, үнэт зүйлээ хадгалах, санхүүжилт хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох, хариуцлага хүлээх чадвар* гэсэн долоон үзүүлэлтээр өнөөгийн байдал болон түүний өөрчлөлтийн үнэлгээг хийв. Чингэхэд дээрх долоон үзүүлэлтээс санхүүжилт-хөрөнгө оруулалт, хариуцлага хүлээх чадвар зэрэг хоёр үзүүлэлтээс бусад үзүүлэлтэд дунджаас дээгүүр үнэлэгдсэн. Харин улс төрийн соёлын төлөвшилд гарч буй өөрчлөлтийн хувьд бүх үзүүлэлт дунджаас доогуур үнэлгээ авч өмнөхөөсөө 0.4-0.7 пунктээр сайжирсан хэмээн дүгнэхэд хүрч байна. Үүнийг институцийнх хувьд үнэлэхэд улс төрийн соёлын төлөвшлийн өөрчлөлтийн үнэлгээний дундаж 4.2 оноогоор үнэлэгджээ.

Улс төрийн субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшилд нөлөөлсөн хүчин зүйлсийг тодруулахад, улс төр, хөрөнгө мөнгөний асуудалд хэт их орооцолдсон (23.6%), УИХ, ЗГ-ын гишүүдийн ёс зүйгүй, хариуцлагагүй, тогтворгүй байдал (32.7%), эх орон сэтгэлгээгүй, хүн ёсны хэм хэмжээ алдагдсан (16.4%), ИНБ мөн чанар нь алдагдсан, иргэдийн улс төрийн боловсрол сул (18.2%), эрх зүйн орчин хангалтгүй, хууль тэгш үйлчлэх зарчим алдагдсан (1.8%), сүүлийн 20 жилдээ өөрчлөлт гаргахгүй, байнга төлөвших замдаа явж байна (3.6%) гэсэн хүчин зүйлсүүдийг голлон дурдсан байна.

Хүснэгт 8. ИНБ-уудын улс төрийн соёлын төлөвшлийн үнэлгээ

(үзүүлэлт, хувиар)

ИНБ-УУД	а.ӨНӨӨГИЙН					б.ӨӨРЧЛӨЛТИЙН					
	Амалсандаа хүрэх	Хүлээсэн үүргээ	Хууль, журмыг	Соёл, үнэт зүйл	Санхүүжилт хөрөнгө	Шийдвэр гаргах үйл	Хариуцлага хүлээх	Амалсандаа хүрэх	Хүлээсэн үүргээ	Хууль, журмыг	Соёл, үнэт зүйл
байдлын үнэлгээ	1.9	1.6	1.7	1.5	1.4	1.6	1.4	1.6	1.4	1.6	1.4
б.өөрчлөлт ийн үнэлгээ	2.3	2.3	2.3	2.2	2.0	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1

а.Өнөөгийн байдлын үнэлгээ (сайн-3, дунд-2, муу-1), б.Өөрчлөлтийн үнэлгээ (ихээхэн сайжирсан-5, бага зэрэг сайжирсан-4, хэвэндээ-3, бага зэрэг дордсон-2, ихээхэн дордсон-1)

Улс төрийн субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшилд нөлөөлсөн хүчин зүйлсийг тодруулахад, улс төр, хөрөнгө мөнгөний асуудалд хэт их орооцолдсон (23.6%), УИХ, ЗГ-ын гишүүдийн ёс зүйгүй, хариуцлагагүй, тогтворгүй байдал (32.7%), эх оронч сэтгэлгээгүй, хүн ёсны хэм хэмжээ алдагдсан (16.4%), ИНБ мөн чанар нь алдагдсан, иргэдийн улс төрийн боловсрол сул (18.2%), эрх зүйн орчин хангалтгүй, хууль тэгш үйлчлэх зарчим алдагдсан (1.8%), сүүлийн 20 жилдээ өөрчлөлт гаргахгүй, байнга төлөвших замдаа явж байна (3.6%) гэсэн хүчин зүйлсүүдийг голлон дурдсан байна. Эдгээрээс УИХ, Ерөнхийлөгч, хэвлэл мэдээлэл хэрэгсэл бусад институциэс илүү өндөр оноог авсан байна. Түүнчлэн дээрх субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшилд гарсан өөрчлөлтөд дараах хүчин зүйлс голлон нөлөөлсөн гэж үзсэн байна. Тэгвэл, улс төрийн соёлын төлөвшилд чухал үүрэгтэй гэж үзсэн дээрх субъектүүдээс гадна бусад субъектуудад дараах үнэлгээг өгчээ. Үүнд: хууль сахиулах байгууллагууд (4.2), хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл (3.7), төрийн алба (3.9), сонгуулийн ерөнхий (3.9), нутгийн өөрөө удирдах байгууллага (3.8), батлан хамгаалах, зэвсэгт хүчний байгууллагууд (5.0), шүүх (3.3), иргэд, олон нийт сонгогчид (3.6) үнэлгээг тус тус өгсөн байна. Харин 10 онооноос буюу дунджаас доогуур үнэлгээтэй байгаа субъектуудээс зөвхөн батлан хамгаалах, зэвсэгт хүчний байгууллагууд л дундаж үнэлгээнд хүрсэн үзүүлэлттэй байна. Энэ бол улс төрийн үйл явцад оролцож буй субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшил нь *үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ёс зүйн хэм хэмжээг сахин биелүүлэх, төрт ёсоо хүндэтгэх, ардчилал шударга ёсыг бэхжүүлэхэд* чухал хүчин

зүйл болж байдаг энэ нөхцөл байдал өнөөгийн Монгол Улсад улс төрийн соёлд эерэгээр нөлөөлөхүйц түвшинд байж чадахгүй байгааг харуулна.

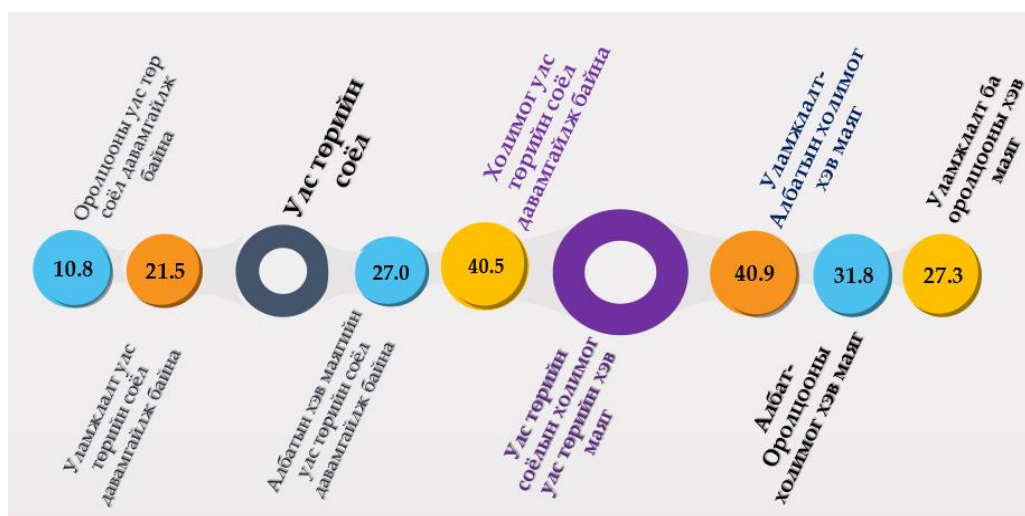
Үүнээс дүгнэвэл, улс төрийн субъектуудын улс төрийн соёлын төлөвшилд хамгийн чухал үүрэгтэй субъектэд улс төрийн намыг тэргүүлэх ач холбогдолтой юм. Харин хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, иргэд сонгогчид, төр, төрийн байгууллагууд, ИНБ-уудыг дараагийн онцлох үүрэгтэй субъект хэмээн үзэхийг эл судалгааны дүн харуулж байна. Түүнчлэн төрийн гурван өндөрлөгийг албан тушаалын хувьд биш харин институцийнх нь хувьд 10 оноогоор үнэлүүлэхэд дээрх 3 субъектын дундаж гурвуулаа дунджаас доогуур үнэлэгдсэн. Харин улс төрийн намуудыг улс төрийн институцийнх нь хувьд мөнн 10 оноогоор үнэлүүлэхэд дөнгөж 2.7 оноогоор үнэлэгдсэн нь улс төрийн намуудад улс төрийн соёлын төлөвшил институцийн хувьд *«хангалттай»* хэмжээнд үнэлэгдээгүй. Улс төрийн субъектууд дотроос ИНБ-ууд, ХМХ-үүд улс төрийн соёлын төлөвшлийн үнэлгээгэр дундаж үнэлгээнд хүрэхгүй байгааг энэхүү судалгааны үр дүн харуулсан.

Чингэхээр улс төрийн соёлын төлөвшилд голлох нөлөөтэй институциуд нь өнөөгийн байдлаар төлөвших бус *«бүрэлдэх»* шатандаа байна гэсэн ерөнхий дүгнэлтийг хийхэд хүргэж буйн дээр Нөгөөтээгүүр, шинжээчдийн судалгааны дүнгээр монголын өнөөгийн улс төрийн соёлын төлөвшил дундаас доош буюу бүрэлдэх төдий шатанд байгааг илтгэж буй. Улс төрийн соёлын төлөвшил хангалтгүй байгаагийн нэг шалтгаан нь улс төрийн боловсрол, мэдлэг нимгэн, улс төрийн туршлага дутмаг хүмүүс улс төрд орох болсонтой холбоотой. Мөн улс төрчдийн дунд бие хүний төлөвшил бүрэн төлөвшөөгүй, ёс суртахуун дутагдалтай, улс төрийн шийдвэр гаргахдаа дутуу дулимаг, хэт нэг талыг баримталсан бодлого шийдвэр гаргадагаас улс орны хөгжлийн хурд, ахиц дэвшил удааширч улмаар улс төрийн болон шийдвэр гаргах төвшний тогтворгүй бодлого зэрэг хүчин зүйлс сөргөөр нөлөөлөхөд хамгийн өндөр хүчин зүйлс болж байна. Сүүлийн 5 жилтэй харьцуулахад, Монгол Улсад улс төрийн соёл дордсон, огт өөрчлөлтгүй байгаа хэмээн үнэлэгдэх болсон шалтгааны нэг нь дээр дурдсан *хувиа хичээсэн, хэт аминчхан үзэл бодол* үлэмж дэлгэрэхийн хирээр бизнес эрхлэгчид улс төрд өөрсдийн эрх ашгийн төлөө зүтгэх, оролцох явдал ихэссэнтэй шууд холбоотой хэмээн шинжээчид дүгнэсэн явдал юм. Энэ бүхнээс үзвэл, улс төрийн соёлын субъектууд тэр дундаа төр, түүний институтэд итгэх иргэдийн итгэл, төрийг хүндэтгэх байдал *«маш хангалтгүй»* үнэлэгдсэн нь иргэдийн улс төрийн боловсрол хангалттай хэмжээнд төлөвшөөгүй байгаатай шууд холбоотой.

iii. Улс төрийн соёлын шинж чанар, хэв маягын тухайд

Бид энэ хэсэгтээ улс төрийн соёлын хэв маяг, шинж чанарыг тодруулахыг зорив. Угтаа, соёл амьдралын янз бүрийн хүрээ, амьдралд аль нэг хэм хэмжээ, горим журмыг тодорхойлж, зөвлөж байдгийн адил улс төрийн соёл улс төрийн хүрээн дэх зан үйлийн болон «тоглоомын дүрэм»-ийн хэм хэмжээг тодорхойлж, бас зөвлөдөг. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн соёл тодорхой буюу хувь хүнд улс төрийн зан үйлийн удирдлага болгох зарчмыг олгодог. Мөн нийгмийн бүлэгт үнэт чанар, оновчтой учир шалтгааны системт бүтэц, институтууд, газар байгууллагын нэгдэл, харилцан бодит хамтын үйл ажиллагааг хангагч улс төрийн хэм хэмжээ, хүсэл зоригийг олгодоггоороо онцлогтой. Тэр нь нийгмийн соёл ерөнхийдөө нийгмийн амьдралыг бүхэллэг, нэгдмэл шинжтэй болгодог шиг улс төрийн хүрээг бүхэл, нэгдмэл шинжтэй болгодог ажээ. Чухамхүү эл нөхцөл байдал, үзэл санааны улс төрийн соёлын суурь үнэт зүйлс нь аливаа нийгмийн улс төрийн системд амин чухал бөгөөд залгамж чанарыг хадгалдагаараа ач холбогдолтой. Үүнийг л бид улс төрийн соёлын хэв маяг, шинж чанараар нь тодорхойлон авч үзсэн юм. Ингэхдээ дараах байдлаар буюу Алмонд, Верба нарын санал болгосон улс төрийн соёлын 3 үндсэн хэв маяг болох (i) *өвгийн буюу уламжлалт хэв маяг*, (ii) *албатын хэв маяг*, (iii) *оролцооны хэв маягийг* онолын үндэслэл болгон авч, улс төрийн соёлын хэв маяг, шинж чанарыг ангилал үүсгэн тодруулсан юм. Ийнхүү хэв маягчлал үүсгэн судалгаанд оролцсон шинжээчдээр эдгээр хэв маягаас манай улсын улс төрийн соёлд ямар хэв маяг зонхилж байгааг тодруулахад дараахв дүр зураг гарсан юм (Зураг 10).

Зураг 10. Улс төрийн соёлын хэв маяг, хэв маягийн төрөл (хувиар)

Дээрхээс үзвэл, Монгол Улсад холимог улс төрийн соёлын хэв маяг давамгайлж байгааг шинжээчдийн судалгааны дүн харуулж байна. Эл судалгааны дүнгээс оролцооны улс төрийн хэв маяг хамгийн бага хувьтай байгаа нь улс төрийн үйл явцын шат бүрт нөлөө үзүүлэх идэвхтэй оролцоо хангалтгүй байгаа нь харагдана. Нөгөөтгээгүүр, улс төрийн дээрх хэв маягууд бодит байдал дээр улс төрийн амьдралын олон талт, нарийн төвөгтэй шинжийг тусгаж чадахгүйн дээр бодит байдалд улс төрийн холимог хэв маягууд зонхилж буйг давхар харуулж байна. Жишээ нь: *уламжлалт-албатын, албат-оролцооны, албат-оролцооны* гэх мэт. Тэгвэл холимог улс төрийн соёлын хэв маяг дотроо *уламжлалт-албатын хэв маяг* өндөр хувьтай байгаа нь улс төрийн идэвх оролцоо, нөлөөлөл хангалтгүй хэмээн ерөнхийд нь дүгнэхэд хүрч байна (Зураг 10).

Энэ бүхэн нь улс төрийн соёлын чиг баримжааны хувьд *өрнө-дорнын, уламжлалт эсвэл холимог хэв маягийн* ангиллаар авч үзвэл, өнөөгийн Монгол Улсад улс төрийн соёлын аль алины холимог маягийн тэр ч бүү хэл улс төрийн соёлын аль нэг хэв маяг одоогоор төлөвшөөгүйг харуулж байна. Үүнд улс төрийн намуудын төлөвшил тааруу, улс төрчдийн хууль мөрддөггүй, ёс зүйгүй, хариуцлагагүй байдал, улс төрчид, албан тушаалтнуудтай хариуцлага тооцох механизм байхгүй зэрэг нь үүний гол шалтгаан болохыг илтгэнэ. Үүнээс үзэхүл, дорнын улс төрийн соёл огт байхгүй, үндэсний уламжлалт соёл зөвхөн 2.6 хувь байгаагаас үзвэл *холимог соёлын хэв маяг зонхилж*, улмаар үүнд аль нэг холилдсон хэв маяг биш, аль нь гэхийн аргагүй замбараагүй, төлөвшилгүй байдал нэгэнт бий болсныг шинжээчдийн үнэлгээ харуулж байна. Тодруулбал, дээрх нөхцөл шалтгаантай холбогдуулан монголын улс төрийн соёлын баримжааг төрөлжүүлвэл, шинжээчдийн 43.6 хувь нь улс төрийн соёлд төлөвшөөгүй хэмээн үзсэн нь өнөөгийн монголын улс төрийн соёлын баримжаа *«хангалттай»* төвшинд хүрээгүйг нотлон харуулна. Шинжээчдийн 43.6 хувь нь холимог улс төрийн соёлыг, 10.3 хувь нь өрнийн улс төрийн соёлыг, харин 2.6 хувь нь үндэсний уламжлалт улс төрийн соёлын баримжаа хэлбэршиж буйн хэмээн үзсэн. Ийнхүү улс төрийн соёл төлөвшөөгүй, харьцангуй сул төлөвшсөн гэж үзсэн шалтгаанд *улс төрийн намуудын төлөвшил тааруу, улс төрчдийн хууль мөрддөггүй, ёс зүйгүй, хариуцлагагүй байдал зонхилж, улмаар улс төрчид, албан тушаалтнуудтай хариуцлага тооцох механизм сул* байгаатай холбоотой гэж бид үзсэн. Үүнийг дараах байдлаар дэлгэрүүлбэл (Хүснэгт 9).

*Хүснэгт 9. Улс төрийн соёл төлөвшөөгүй,
харьцангуй сул байгаа шалтгаан (хувь, давтамжаар)*

Шалтгаан, хүчин зүйлс	Хүчинтэй хувь	Тохиолдлын хувь
Төрийн зүгээс баримталж буй бодлого шийдвэртэй холбоотой	7.0	20.0
Эрх мэдлийн хуваарилалтын тэгш бус байдал	14.0	40.0
Эл харилцааг зохицуулах эрх зүйн орчин сул, бүрдээгүй	3.0	8.6
Улс төрийн намуудын төлөвшил тааруу	23.0	65.7
Улс төрийн намуудын бодлого, хоорондын ялгаа байхгүй болсон	4.0	11.4
Улс төрийн намуудын хөрөнгө санхүүжилт ил тод, нээлттэй бус	10.0	28.6
Улс төрчдийн хууль ёс зүйгүй, хариуцлагагүй байдал	14.0	40.0
Улс төрчид, албан тушаалтнуудтай хариуцлага тооцох механизм сул бүрдсэн	9.0	25.7
Иргэд сонгогчдын идэвх, оролцоо сул	4.0	11.4
Иргэд, олон нийтийн улс төрийн боловсрол тааруу	4.0	11.4
Иргэд, сонгогчдын төлөөллөө сонгох шалгуур, үнэлэмж доогуур	5.0	14.3
Улс орны эдийн засгийн тогтворгүй байдал	3.0	8.6

Улс төрийн соёлын төлөвшлийн эерэг, сөрөг үндсэн нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг шинжээчдээр үнэлүүлэхэд, улс төрийн нам, хүчин (21.2%), төрөөс баримтлах бодлого, дүрэм (11.5%), хөрш орнуудын нөлөө (9.7%), олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн бие даасан байдал (9.7%) улс төрчид (9.7%) маш чухал

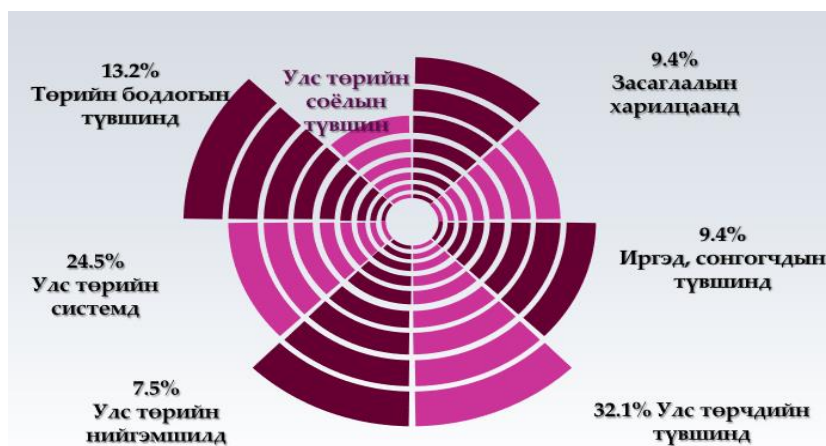
нөлөөтэй гэж үзсэн нь бусад хүчин зүйлсээс илүү хувиар үнэлэгджээ. Үүнийг тус бүрээр дэлгэрүүлбэл улс төрийн соёлд эдгээр **үндсэн нөлөөлөгч хүчин зүйлс** бүгд сөргөөр нөлөөлж байгааг шинжээчдийн судалгааны хэд хэдэн үнэлгээ нотлон харуулсаныг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй (Зураг 11).

Зураг 11. Улс төрийн соёлд нөлөөлөгч үндсэн хүчин зүйлсийн үнэлгээ (хувиар)

Тухайлбал, улс төрийн соёлын төлөвшил, харьцангуй сул байгаад улс төрийн намын хөрөнгө санхүүжилт ил тод бус, улс төрчдийн ёс зүйгүй, хариуцлагагүй байдал болон хариуцлага тооцох механизм байхгүй зэрэг нь өндөр хувьтай байна. Харин улс төрийн субъектуудын улс төрийн төлөвшилд сөргөөр нөлөөлсөн байдалд мөн л УИХ, ЗГ-ын гишүүдийн ёс зүйгүй байдал, улс төрчид хөрөнгө мөнгөний асуудалд хэт их орооцолддог гэсэн үзүүлэлт голлон нөлөөлсөн гэж үзэж болно. Үүнээс улбаалан улс төрийн соёлын үндсэн төлөвшүүлэгч хүчин зүйлсийн хувьд улс төрийн соёлын аль түвшинд сул төлөвшсөнийг шинжээчид дараах байдлаар үнэлсэн.

Зураг 12. Улс төрийн соёлын төлөвшил сул байгаад нөлөөлсөн хүчин зүйлс (хувиар)

Тодруулбал, улс төрийн соёлын түвшний ангилалаар бол улс төрчдийн түвшинд болон улс төрийн системд улс төрийн соёлын төлөвшил алдагдсаныг гурван шинжээч тутмын нэг нь үнэлсэн байна. Үүнийг сүүлийн 5 жилтэй харьцуулахад улс төрийн соёлын дордсон байдалд хувиа хичээсэн үзэл бодол, бизнес эрхлэгчид улс төрд зүтгэх болсноор улс төрийн соёлын төлөвшилд сөргөөр нөлөөлж буй нэг чухал хүчин зүйл болсныг гэрчилнэ.

Дүгнэлт

Улс төрийн соёлын төлөвшлийн гол институцийн төлөвшилд бүх нам дунджаас доогуур үнэлгээ авсан нь улс төрийн соёлыг төлөвшүүлэгч үндсэн хүчин зүйлс тус улсад төлөвшөөгүй, сөрөг нөлөөлөл үзүүлж буй гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Тиймээс үүнийг цаашид зохистой төлөвшүүлэхэд ямар бодлого, үйл ажиллагаа явуулах хэрэгтэй байгаа талаар судалгаанд хамрагдсан шинжээчдээс тодруулав. Чингэхэд Үндсэн хуулийн үнэт зүйлс зарчмыг дээдлэх, хариуцлагын хэм хэмжээг чанд баримтлах (29.7%), улс төрийн намуудыг төлөвшүүлэх, намын санхүүжилтийг тодорхой болгох (28.1%), иргэний эрх зүйн нийгэмшил, иргэдийн үүрэг оролцоог сайжруулах (20.3%) явдал улс төрийн соёлыг зохистой төлөвшүүлэхэд чухал үйл ажиллагаа болохыг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй.

Зураг 13. Цаашид улс төрийн соёлыг зохистой төлөвшүүлэх талаар бодлого, үйл ажиллагааны санал (хувиар)

1	УХ-ийн үнэт зүйлс, зарчмыг дээдлэх, хариуцлагын хэм хэмжээг чанд баримтлах Улс төрийн намуудыг төлөвшүүлэх, намын санхүүжилтийг тодорхой болгох	29.7 хувь 28.1 хувь
2	Иргэний эрх зүйн нийгэмшил, иргэдийн үүрэг оролцоог сайжруулах Боловсролын системийн хүнийг хүн болгон төлөвшүүлэх талаар хичээлийн хөтөлбөрт нэмж тусгах	20.3 хувь 9.4 хувь
3	Ил тод, нээлттэй шударга байдлыг бүх шатанд мөрдүүлэх, ардчилсан зарчим баримтлах Эрдэмтэн, судлаачдын үгийг сонсож, бодлогод тусгах	6.3 хувь 3.1 хувь
4	Хөгжлийн бодлогод неолиберал зах зээлийн эдийн засгийн хөгжлийн бодлого баримтлах Сонгууль хоорондын зайг сунгах	1.6 хувь 1.6 хувь

Энэ бүхнийг нэгтгэн дүгнэвэл, улс төрийн соёлын төлөвшил нь улс орны хөгжил, эдийн засгийн хөгжилтэй шууд уялдаатай болох нь тодорхой. Угтаа улс төрийн соёлын энэхүү нөхцөл байдал Монгол Улсын нийгмийн хөгжлийг хойш татаж байгааг эл судалгаагаар илэрсэн. Тодруулбал, судалгаанд оролцогчдын **60.5** хувь өнөөгийн монголын улс төрийн соёл нийгмийн хөгжлийг хойш татаж байна гэж үзсэн бол, зарим талаар нийлнэ гэж 34.2 хувь нь хариулсанаас үзвэл нийгэм, эдийн засаг, соёлын хөгжил төлөвшил хоорондоо шууд хамааралтай гэдэгт шинжээчид санал нийлж буйн илрэл. Мөн улс төрийн соёл бүр үндэсний онцлогтой байх ёстой гэсэн үзэл баримтлалыг шинжээчдийн 2 хүн тутмын нэг буюу нийт судалгаанд хамрагдсан шинжээчдийн 51.3 хувь нь «бүрэн санал» нийлж, 38.5 хувь нь «зарим талаараа санал нийлж» буйш илэрхийлсэн байна. Нөгөө талаар тогтвортой хөгжил ардчиллын чанарыг бэхжүүлж (68.4%), нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн гол түлхүүр бол хүний хөгжил мөн (78.9%) гэдэгт бүрэн санал нийлсэн нь улс төрийн соёлын үзэл баримтлалд чухлаар хөндөгдөж буй гол илрэл гэж үзэж байна.

Нийгмийн өөрчлөлт, хөгжил нь маш олон хүчин зүйлтэй холбогдож, улмаар өөр хоорондоо нарийн сүлжилдсэн харилцан хамааралтай болох нь нотлогдож байна. Тиймээс бид эл судалгаандаа соёл, эдийн засаг, улс төр, хууль эрх зүй, боловсрол зэргийн өөрчлөлт хам хувьсалын шинжтэй байх ёстой гэсэн таамаглалыг дэвшүүлсэн. Энэ таамаглалыг өнгөрсөн 20-оод жилийн туршид Монгол Улсад бий болсон нийгэм эдийн засгийн болон улс төр, хууль эрх зүйн томоохон өөрчлөлтүүд улс төрийн соёлд хэрхэн нөлөө үзүүлснийг үнэлүүлэхэд тодорхой үр дүн гарсан. Тодруулбал, эл шинжээчдийн үнэлгээгээр эдийн засгийн шинжтэй өөрчлөлтүүдээс хамгийн эерэг нөлөөлсөн хүчин зүйлд **чөлөөт зах зээлийн тогтолцоотой** болсныг онцолсон бол, улс төрийн тогтолцооны өөрчлөлтийн хувьд **бүх нийтийн чөлөөт сонгууль, олон намын тогтолцоотой** болсон нь улс төрийн соёлд хамгийн

ээрэгээр нөлөөлсөн хүчин зүйлсээр үнэлэгдэхэд хүргэжээ. Харин улс төрийн соёлд сөрөг нөлөөлсөн үйл явдалд улс төр-бизнесийн олгархи бүлэглэл үүссэн, сонгуульд эдийн засгийн олгархиуд өрсөлдөж, түүнээс үүдэлтэйгээр улс төрийн тогтолцоонд сөрөг нөлөө ихэссэнтэй холбоотой. Мөн соёл, эдийн засаг, улс төр, хууль эрх зүй, боловсрол зэргийн өөрчлөлт хам хувьсалын шинжтэй байх ёстой гэсэн таамаглал батлагдсан ба эдийн засаг, улс төрийн суурь тогтолцоо зөв бүрдсэн ч хэрэгжилтийн гажуудал буй болсон боловсролын тогтолцооны тогтворгүй байдал, ёс зүйгүй улс төрчид бий болсон, хариуцлагын механизмгүй байдал зэрэг нь улс төрийн соёлын төлөвшлийг доройтуулах үндэслэл болсон байна гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Ном зүй

- Баасансүрэн Д, Хатанболд О. Энхболд Д, ба бусад. (2020). *Монгол Улс дахь улс төрийн соёл: уламжлал, орчин үе*. ред. Хатанболд О., Баасансүрэн Д. Уб, Монгол Улс, «Соёмбо принтинг» ХХК. ISBN 978-9919-9556-6-3
- УТЭЗС, Философийн хүрээлэн, ШУА. (2019). *«Монголын улс төрийн соёлын төлөв байдал, чиг хандлагыг тодорхойлох»*. Шинжээчдийн судалгааны тайлан. Уб, Монгол Улс, «Год бичиг» ХХК.
- УТЭЗС, Философийн хүрээлэн, ШУА. (2020). *«Өнөөгийн Монголын улс төрийн соёл: төлөв байдал, чиг хандлага»*. Олон нийтийн санаа бодлын судалгааны тайлан. Уб, Монгол Улс, «Год бичиг» ХХК.
- Фукуяама, Ф. (2014). *Төрийг төвхнүүлэхүй: XXI зууны засаглал, дэлхийн дэг журам*. орч. Гомбоүрэн Ц. Уб, Монгол Улс, «Нэпко» хэвлэлийн газар. ISBN 978-99973-66-04-7